

‘Het innig wezen onzer letterkunde’. De nationale en literaire context van de Academie (1886-1900)¹

Piet Couttenier

Samenvatting

Dit artikel beoogt de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde (nu: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren, KANTL) te situeren in de complexe nationale, culturele en literaire context van de late negentiende eeuw in België. Recente inzichten over literaire evolutie gelden daarbij als theoretische basis. De focus wordt gericht op de positionering van de Academie tegenover de Vlaamse literatuur in de periode 1886-1900.

Abstract

Informed by recent insights on literary evolution, this article aims to situate the Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde (now: Royal Academy of Dutch Language and Literature or KANTL) in the complex national, cultural and literary context of Belgium in the late nineteenth century. The focus is on the positioning of the Academy in relation to Flemish literature in the period 1886-1900.

1. INLEIDING

Om de evolutie te belichten van de Nederlandse literatuur in Vlaanderen tijdens de negentiende eeuw en daarbinnen de KANTL te situeren, kan een visueel element zijn nut bewijzen, namelijk de prachtige vergader- en zittingzaal van de academie te Gent. De Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde (1886) mocht zich in 1892, na aankoop door de Belgische overheid, installeren in het

¹ Herwerkte tekst van de lezing ‘De Vlaamsche Academie en de Nederlandse literatuur van de 19de eeuw’ op de studiedag ‘Taalbroeders. Gezelles correspondentie met de leden van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde’ in de KANTL te Gent op 26 november 2022, georganiseerd door het Guido Gezellegenootschap, in samenwerking met de KANTL en de Openbare Bibliotheek Brugge/Guido Gezellearchief.

hoofdgebouw van het Huis van Oombergen, het achttiende-eeuwse stadspaleis met authentieke rococo-elementen (Huet, 2016). De secretaris van de Academie, Frans de Potter, oordeelde dat de Belgische regering hiermee ‘een nieuw bewijs’ had gegeven van ‘echte bezorgdheid en toegenegenheid aan de vaderlandsche letteren’. De vergaderzaal werd tussen 1896 en 1908 in neo-Lodewijk XV-stijl gebouwd, in harmonie met de architectuur van het hoofdgebouw en naar de artistieke plannen van de Gentenaar Armand Heins. De inrichting ervan is als het ware symbolisch voor de samenhang van de oprichting van de Vlaamse Academie met de geschiedenis van de Nederlandse literatuur en cultuur in Zuid-Nederland en Vlaams-België, maar ook met de Belgische politiek en koninklijke dynastie van de negentiende eeuw. Zichtbaar en tastbaar aanwezig zijn diverse elementen en symbolen die wijzen op die (voor sommigen toch) nu merkwaardige en contradictorische samenhang: tegen de achterzijde, tussen het portret van de huidige koning en koningin, hangt een mooi portret van de Belgische kroonprins Albert, in viriele houding en met een militaire mantel om zijn schouders, een doek dat in de jaren 1896-1897 werd uitgevoerd door de Gentse schilder Louis Maeterlinck, een neef van de internationaal gelauwerde Frans-Belgische schrijver Maurice Maeterlinck. Oorspronkelijk hing er centraal vooraan nog een ander werk van dezelfde schilder (Fig. 1), namelijk een monumentaal portret van koning Leopold II, maar dat olieverfschilderij werd in maart 2020 naar de Gezellezaal overgebracht. Nu hangt er nog, vooraan links, een fraai getekend houtskoolportret van Albert I van de hand van Isidoor Opsomer, getekend ‘Bruxelles 1934’ (Fig. 2). De Academie is opgericht tijdens de regeerperiode van Leopold II, vandaar ook de talrijke monogrammen die van de toenmalige officiële beschermheer zijn aangebracht. De Belgische politiek is vertegenwoordigd door een groot portret door Juliaan De Vriendt van Auguste Beernaert, kabinetshoofd van 1884 tot 1894, die een doorslaggevende rol speelde bij de oprichting van de Academie. De oprichting viel onder de bevoegdheid van het ministerie van Landbouw en Openbare Werken, waartoe ook de afdeling Cultuur behoorde. Is deze zaal met haar inkleding en ornamenten duidelijk een eresaluut aan de Belgische beschermheren en initiatiefnemers, zij is ook een ode aan de Vlaamse kunst, literatuur en wetenschap. Getuige daarvan zijn de twee allegorische schilderijen ‘Vlaanderen’ en ‘De Vlaamse taal’ door de genoemde Gentse schilder Heins, de geschilderde namen van Vlaamse schrijvers (Snellaert, Van Rijswijck, Conscience en Gezelle) en de twee medaillons met bekende kenspreuken uit de Vlaamse beweging: ‘Mijn vaderland is mij niet te klein’ van Jan Frans Willems en ‘De tael is gansch het volk’, ontleend aan de ode *Aen België* uit 1834 door Prudens van Duyse. Hier zijn dus diverse

signalen op symbolische en harmonieuze wijze verenigd. Omstreeks 1900 was er blijkbaar officieel nog geen zweem van oppositie te bespeuren tussen de Belgische natiestaat, het koningshuis en de ontwikkeling van de Vlaamse subnatie, cultuur en literatuur. Het is zaak eerst de factoren en de evolutie van die samenhang te verduidelijken om daarna de KANTL een plaats te geven binnen dit verband.

Fig. 1: Vergaderzaal van de KANTL, oorspronkelijke toestand, datum onbekend. (Huet, 2016, 37). Portretten van A. Beernaert en Leopold II.

2. DE EVOLUTIE VAN DE LITERATUUR

Eerst past nog een algemene opmerking en een kort methodologisch intermezzo. Ons verhaal is in grote mate gebaseerd op de resultaten van de negendelige *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* of *GNL*, die onder hoofdredactie van Arie Jan Gelderblom en Anne Marie Musschoot vanaf 2006 is verschenen en in 2017 is afgerond met een nabeschouwing in een tiende deel. (Bekkering & Gelderblom, 1997; Gelderblom & Musschoot, 2017). Aan de basis van die nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis liggen nieuwe inzichten over literaire geschiedschrijving die in de internationale literatuurwetenschap zijn ontwikkeld na de rehabilitatie van de literatuurgeschiedenis in de laatste decennia van de twintigste eeuw. Het komt erop neer dat men nu aan literaire geschiedschrijving doet vanuit het besef dat elk verhaal over het literaire verleden onvermijdelijk een constructie en reconstructie is van hoe een literair werk in een bepaalde context ontstaat en functioneert, met inbegrip van onduidelijkheden en interne tegenstrijdigheden.

Om het onmiddellijk concreet te maken en toe te passen op de Nederlandse literatuur in de Zuidelijke Nederlanden en Vlaams-België tijdens de negentiende eeuw, zijn er twee duidelijke nieuwe perspectieven te signaleren. Men stapt daarbij af van het idee van een wetmatig, voorspelbaar en doelgericht verloop van de literatuurgeschiedenis, volgens een zogenaamd teleologisch model. Dat resulteerde traditioneel in de voorstelling van een artistiek middelmatige literatuur in de negentiende eeuw hier te lande, die ondergeschikt was aan of in dienst stond van de natievorming en de emancipatie van het Vlaamse volk (de Vlaamse beweging), de literaire alfabetisering en de ethisch-burgerlijke opvoeding. Het ging om een fundamentele *littérature engagée*, gevangen in een soort ‘wachtkamer’ tot de bevrijdende komst van een autonome en modernistische literatuur, met *Van Nu en Straks* als emanatie en de daarbij horende aansluiting bij een internationaal gerichte ‘volwaardige’ literatuur. Dat model is niet houdbaar, alleen al omdat men de negentiende-eeuwse literatuur met esthetische maatstaven uit de latere, moderne periode beoordeelde. Overigens, al vóór 1880 was er bij talrijke auteurs in Zuid-Nederland en Vlaanderen een duidelijke interesse voor het artistieke gehalte van literatuur aanwezig (bij Van Duyse, Ledeganck, Sleenckx, Dautzenberg, Van Beers en Gezelle, om er maar enkele te noemen) die ze in evenwicht trachtten te brengen met hun opgelegde nationale en didactische opdracht. Net die samenhang tussen didactiek en kunstenaarschap maakt die literatuur zo interessant.

Een tweede nieuw accent: literatuurgeschiedenis wordt niet meer zozeer gezien als een opeenvolging van afgelijnde en elkaar aflossende tijdperken en stromingen, eventueel volgens een organisch model van groei, bloei en verval. In de praktijk trachtte men auteurs traditioneel volgens vooropgestelde kenmerken onder te brengen in vakken als de romantiek, het realisme et cetera. Dat is een lastige zaak: bestempel je bijvoorbeeld Conscience als romantisch, realistisch of allebei? Het literaire verleden stelt men beter voor als een ingewikkeld kluwen van globale lijnen en dwarsdoorsneden, van diachronie en synchronie. Momentopnames, de doorlichting van een stand van zaken of de evolutie van een genre tonen aan dat elke periode een complex beeld biedt van opinies over de aard en de functie van literaire teksten, poëtische opvattingen en actuele tendensen die vooruitwijzen naar de toekomst, maar ook van tradities uit het verleden. Dit kan concreet worden gemaakt door enkele fasen te belichten uit de evolutie van de literatuur in Zuid-Nederland en Vlaams-België.

3. ZUID-NEDERLANDSE LITERATUUR

In de Hollandse tijd (1815-1830) vertoonden de literatoren in Zuid-Nederland geen eenduidig beeld. In de ogen van de Noord-Nederlandse critici waren de zuidelijke auteurs aanmoedigingswaardige dichters en schrijvers, zoals Dool-aeghe, Willems en Van Duyse, die vanuit een achterstandspositie het Nederlandse letterenveld konden betreden door zich in het Nederlandse literaire systeem te assimileren. Dat paste overigens volledig in de plannen van koning Willem I, die een actieve cultuurpolitiek voerde, bijvoorbeeld met geldelijke steun aan literaire genootschappen en het boekbedrijf. In de letteren zag hij een krachtig middel om de twee delen van zijn koninkrijk aaneen te smeden. De Zuid-Nederlandse dichters zelf, sommigen toch, gingen daarop in, in de overtuiging dat de literatuur in Zuid-Nederland naar het Hollandse voorbeeld moest worden gemodelleerd. Ze hadden over het algemeen een bescheiden zelfbeeld, maar ambitieuze dichters als Van Duyse zagen in het Noorden ook hun kans om naam en faam (én winst) te verwerven.

Fig. 2: Vergaderzaal van de KANTL, detail, huidige toestand.
Medaillon met kenspreuk van J.F. Willems (boven) en
houtschooltekening van Albert I. (Foto N. Leus).

Dat is zowat het homogene beeld dat de traditionele literatuurgeschiedenissen hebben ontworpen, al dan niet in een Groot-Nederlandse optiek: voor schrijvers hier te lande was Nederland voorbeeld, gids en toekomst. Maar als men nauwkeuriger toekijkt, en vooral de overgeleverde teksten léést, verschijnt een complexer beeld. Er was niet alleen assimilatie, maar ook differentiatie, om nog maar eens abstracte termen te gebruiken die hun weg naar het literatuuronderzoek hebben gevonden. Zo distantieerde Jan Frans Willems zich als dichter met bijdragen in de *Belgische Muzen-Almanak* in de jaren 1820 van de Hollandse letterkunde en pleitte hij voor ‘Brabantse poëzie’ in eenvoudige, vertellende stijl (Weijermars, 2012, p. 267-273). Zijn patriottische gedicht ‘Aen de Belgen. Aux Belges’ uit 1818 houdt een fel appel in aan de Belgen of Zuid-Nederlanders om de band met het Noorden te versterken, maar ook om zich als volk te manifesteren tegenover andere, uitheemse volkeren (de Fransen in de eerste plaats) door onderscheidende elementen of *markers* als het luisterrijk verleden, een ‘zuiderse’ stijl en de typische aard zoals die tot uiting komt in zeden en gebruiken. Al vóór 1830 manifesteren zich opvallend veel dichters in Zuid-Nederland die uitgerekend de contouren en de kenmerken van de nationale eigenheid exploreren en verwoorden. Ook betuigen ze hun aanhang aan de regerende vorst. Zelfs in de Franse tijd tellen we zeer veel dichtwedstrijden her en der te lande, die door rivaliserende rederijkerskamers worden georganiseerd en waarin in ronkende woorden wordt uitgelegd wat het betekent vaderlander te zijn. Nu eens is dat een West-Vlaming die zijn specifieke taalregels volgt, dan weer een Brabander of een Belg (zoals in de wedstrijd ‘De Belgen/Les Belges’ te Aalst in 1807). Ze hebben wel gemeen dat ze een spiegel voorhouden van het roemrijke nationale verleden en een volk dat prat gaat op zijn beroemde schilders, zijn deugdzaam karakter en vrijheidsliefde. In de woorden van Augustijn van de Poel: ‘En zoo volmaektheid nog op onze aerdbol zy, / Van alle volken grenst de Belg daer ’t dichtste by.’

4. VLAAMSE LITERATUUR IN BELGIË

Met de scheiding tussen Noord en Zuid in 1830 verdween een literaire infrastructuur, wat aanleiding gaf tot een korte periode van stagnatie. Veel ‘verhollandste’ literaire genootschappen en tijdschriften verloren hun regeringssteun. Voorlopig hielden ‘hardnekkige orangisten’ zoals Maria Doolaeghe aan hun oude idealen vast. Van Duyse dichtte: ‘Geen vaderlander kan vergeten, / Dat hij tot Nederland behoort.’ Maar dat bleef niet duren. Omstreeks 1834 aanvaardden de Zuid-Nederlandse literatoren het feit van de Belgische onafhankelijkheid en

de nieuwe natiestaat die op het principe van volkssoevereiniteit was gebaseerd. Ze borgten hun politieke actie op en beperkten hun rol tot het culturele domein. Zij zouden zich als vurige *taalminnaars* inzetten voor de erkenning van de Nederlandse taal en cultuur tegenover de dominantie van het Frans in het politieke, bestuurlijke en openbare leven. Die beperking bleek een enorme troef te zijn; op paradoxale wijze werd daarmee het Vlaamse literaire leven verse zuurstof ingeblazen. Immers, een homogene Belgische cultuur moest in het leven worden geroepen om de jonge staat te legitimeren en de nodige adelbrieven te bezorgen. Zowel historici als kunstschilders droegen hun steentje bij: zij construeerden de roemrijke voorgeschiedenis van de Belgen. Maar ook literatoren werden gesolliciteerd om mee te werken aan één symbiotische nationale literatuur, in beide landstalen.

Het literaire systeem dat onmiddellijk na 1830 in onze contreien ontstond, was dus aanvankelijk Belgisch en tweetalig van aard, zij het met een dominant Frans en een Nederlands in een minderwaardigheidspositie (Spinoy, 1980). Dat werd niet alleen door Franstalige en Nederlandstalige auteurs met plechtige woorden beleden – ‘N’ayons qu’un coeur pour aimer la patrie / Et deux lyres pour la chanter’, schreef Antoine Clesse – maar was ook institutioneel verankerd: schrijvers uit het noordelijke landsdeel spiegelde zich aan de Frans-Belgische literatuur en lieten zich erdoor inspireren. Dat was bijvoorbeeld het geval met Conscience, die zowel fictief als semihistorisch werk schreef, onder meer naar het model van de geschiedschrijving en de historische romans van Henri Moke. Een ander voorbeeld: Joseph-Ernest Buschmann, een Luxemburger die zich na studies in Parijs als leraar in Antwerpen vestigde, startte er een eigen drukkerij-uitgeverij. Hij was een grote voorstander van een zelfstandige Belgische literatuur, geïnspireerd door de Germaanse cultuur. Hijzelf publiceerde in het Frans, maar in Antwerpen gaf hij evenzeer Nederlandstalig werk uit, overigens typografisch zeer verzorgd en geïllustreerd door het puik van de Belgische schildersschool. Tot 1850 was hij de uitgever van Hendrik Conscience. Hij lanceerde een *Nederduitse Kunstbibliotheek voor Lezende Huisgezinnen*, waarmee het publiek van de Vlaamse literatuur uitbreidde. Hij drukte ook voor de bekende Brusselse uitgever Jamar (Siret, 1870; Buschmann, 1991). Een voorbeeld is een Franse historische roman van de Frans-Belgische auteur en Brusselaar Felix Bogaerts, *Lord Strafford* uit 1843, die het tragische lot verhaalt van de Engelse graaf en staatsman Thomas W. Strafford, die door zijn ongelukkige politiek als afgevaardigde van de Engelse koning in Ierland werd veroordeeld en in 1641 onthoofd. Buschmann drukte het werk voor het betere Franse leespubliek in België, fraai geïllustreerd met twaalf platen buiten tekst op chine, met tekeningen

door Bogaerts Antwerpse vriend Nicaise De Keyser en houtgravures door Henry Brown. Tekenend voor het toenmalige culturele grensverkeer tussen Franstalig en Nederlandstalig België – iets waar we nu alleen maar van kunnen dromen – is dat Buschmann drie jaar later de roman in Nederlandse vertaling drukte, met dezelfde illustraties, maar ditmaal op karton, wellicht met het oog op een minder kapitaalkrchtig Vlaams leespubliek. De vertaling is van de hand van een Vlaams auteur, Jozef Colveniers, schuilnaam van Jan Alfred de Laet, dichter en zelf auteur van een historische roman, *Het Huis van Wessenbeke*. Die casus illustreert duidelijk hoe intens de interactie was tussen de Franstalige en Nederlandstalige literatuur in België tijdens de eerste decennia na 1830.

Geleidelijk aan – en we moeten eerder zeggen: merkwaardig snel – ontstond er een min of meer zelfstandig Nederlandstalig literair systeem, dat in de context van de verfranse Belgische natiestaat en cultuur werd gelabeld als ‘littérature flamande’ (Couttenier, 2009, p. 295-317). In een andere context had die evengoed Nederduitse literatuur kunnen blijven heten, of Zuid-Nederlandse literatuur. ‘Flamand’ en bijgevolg ook ‘Vlaams’ werd na 1830 een eenheidsbegrip dat de verschillen tussen Vlamingen, Brabanders en Limburgers kon overstijgen. Die *Vlaamse* literatuur ontstond in hoge mate door differentiëring, zeg maar door een zoektocht naar kenmerken waarin die Vlaamse literatuur zich van de omringende literaturen onderscheidde, de Franse in de eerste plaats, maar ook, opmerkelijk genoeg, van de Nederlandse literatuur in het Noorden. Anderzijds ontwikkelde die literatuur zich door discussies en afspraken over hoe de cultuurtaal, naar prescriptief model, moest worden genormeerd. Dat ging niet van een leien dakje. Het zou tot 1864 duren voor alleen al de kwestie van de spelling definitief zou worden beslecht. Men bouwde ook aan een eigen literair bedrijf en een literaire infrastructuur: in de eerste plaats auteurs, Conscience voorop, die het waagden om in het Nederlands te schrijven. Zij hadden het voordeel dat ze niet in de positie verkeerden van de Franstalige auteurs in België, die met hun werk moesten opboksen tegen het literaire centrum Parijs en de Franse import via de nadruk of *contrefaçon*. Om het met de woorden van Christian Berg te zeggen: ‘Hoe ging men, in de onmiddellijke nabijheid van Frankrijk, een eigen Franse literatuur uitbouwen met een Belgisch aangezicht?’ (Berg, 1982, p. 157). Conscience en de zijnen hadden het voordeel dat ze, zonder concurrentie, een nieuw publiek konden aanspreken en uitbouwen, in die andere nationale taal: het Vlaams (Tömmel, 1976). In één beweging konden ze zich profileren als een beschavende gids van het volk, een roeping waarmee ze ook roem konden verwerven. Er meldden zich ook uitgevers die brood zagen in de wending

naar een nieuw segment in de markt. Plots was er ook nood aan nieuwe genootschappen voor ‘letteroefening’, literaire tijdschriften en een objectieve literaire kritiek, waarbij Jan Baptist David en Ferdinand Snellaert een pioniersrol hebben gespeeld. Een nieuwe literatuur werd ‘gemaakt’, opgebouwd, geconstrueerd. Literatuurhistorici en filologen deden ook een duit in het zakje: filologen als Jan Frans Willems en (opnieuw) Snellaert, maar ook professoren, zoals Jan Bormans, hoogleraar klassieke talen te Luik en Jan Baptist David, hoogleraar vaderlandse geschiedenis en letterkunde te Leuven, beschreven vol enthousiasme de voorgeschiedenis van de miraculeuze wedergeboorte van de Vlaamse literatuur in de negentiende eeuw, en zorgden voor edities van de oude tekstbronnen of getuigen ervan. Die moesten het tastbare bewijs leveren van het roemrijke literaire verleden en de onlosmakelijke band van die erfenis met de beloftevolle nieuwe Vlaamse literatuur in de negentiende eeuw. Helemaal in de context van het romantische nationalisme zorgden deze cultuurdragers ervoor dat een sluimerend verleden tot leven werd gewekt en als een spoorslag kon dienen tot het ‘ontwaken’ van het Vlaamse volk en het herstel van de oude luister, op weg naar zelfbewustzijn, emancipatie en welvaart.

Het is belangrijk erop te wijzen dat die jonge Nederlandstalige literatuur, in tegenstelling tot wat sommigen misschien denken, helemaal niet tegen het Belgische systeem was gericht. Integendeel, de Vlaamse literatuur droeg bij tot het Belgische patriottisme. Conscience ontleende zijn status en roem aan zijn bijdrage aan de Belgische nationale literatuur. Het omgekeerde is ook waar: de ontluikende Vlaamse literatuur en haar grote schrijvers werden door de Belgische overheid fors aangemoedigd. Conscience ontving al in 1837, bij de publicatie van zijn debuut, *In 't Wonderjaer (1566)*, bij Koninklijk Besluit een subsidie van de Belgische overheid en werd in audiëntie bij de koning ontvangen. In 1839 kreeg hij van de minister van Binnenlandse Zaken, De Theux, de opdracht om een *Geschiedenis van België* te schrijven. In 1845 kreeg hij het ridderkruis van de Leopoldsorde, amper 33 jaar oud. Om te vergelijken: Guido Gezelle kreeg dit pas als hij 60 was. In 1847 werd Conscience aangesteld (op papier weliswaar) tot leraar Nederlands van de kinderen van Leopold I. In 1855 kreeg hij de eerste staatsprijs. Op voordracht van minister van Binnenlandse Zaken Pierre de Decker werd hij in 1857 door Leopold I benoemd tot arrondissementscommissaris in Kortrijk. Blijkbaar had hij genoeg status om als symbolische barrière te fungeren tegen de territoriale aspiraties van Frankrijk en Napoleon III. Bij zijn officieel bezoek aan de stad Kortrijk in september 1860 bezocht koning Leopold I Conscience persoonlijk in zijn woning en nodigde hem uit om hem te vergezellen voor een tocht in

open koets door de stad. Op 25 september 1881 viel hem in Brussel naar aanleiding van zijn honderdste titel een grootse nationale volkshulde te beurt. Een gelegenheidskantate van Emanuel Hiel en Karel Miry werd uitgevoerd door een koor van 1200 schoolkinderen. De massale huldestoet noemde Busken Huet enthousiast ‘een symbolische overwinning van het herboren België’. In ieder geval had de nationale hulde de allure van een publieke erkenning van de Vlaamse literatuur in België (Vanhecke, 2021; Couttenier, 2009, p. 630; en 2016). Dat in de vergaderzaal van de KANTL op het eerste gezicht tegenstrijdige signalen van zowel Belgisch patriottisme als Vlaams cultuurnationalisme ‘broederlijk’ aanwezig zijn, hoeft dus helemaal niet te verwonderen. Blijkbaar was dit ca. 1900 nog altijd, officieel toch, een vanzelfsprekendheid.

5. OVERHEIDSSTEUN

In de loop van de negentiende eeuw zijn er onmiskenbaar bewijzen te rapen van steunmaatregelen ten gunste van de Vlaamse literatuur, ook al moesten die onderdoen voor de steun aan de schone kunsten. De schilderkunst gold overigens als de Belgische kunst bij uitstek. Er is berekend dat van alle Koninklijke Besluiten inzake subsidies van de administratie van de afdeling Schone Kunsten, Wetenschappen en Letteren binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken tijdens de periode 1830-1850 meer dan helft betrekking heeft op de plastische kunsten. Met betrekking tot steun via aanmoedigingen, aankopen, inschrijvingen enzovoort aan literatuur stijgen die van amper 5 à 10 tot 15 à 20 procent (Verschaffel, 2001). Toch subsidieerde de Belgische overheid ook prestigieuze uitgaven van Vlaamse auteurs, zoals de prachtig geïllustreerde *Geschiedenis van België* van Conscience uit 1845. In 1851 werd er al een vijfjaarlijkse prijs voor Vlaamse letterkunde in het leven geroepen, in 1858 volgde een driejaarlijkse prijs voor Vlaamse toneelletterkunde. Vlaamse auteurs werden vanaf 1838 geridderd in de Leopoldsorde. De overheid moedigde de oprichting aan van monumenten voor grootheden uit de nationale letterkunde (zoals Maerlant in 1860 te Damme). Aan de ondersteuning van de Vlaamse literatuur werd door de Belgische overheid vanaf 1859 een vastere structuur gegeven door binnen de administratie van het ministerie van Binnenlandse Zaken een *Bureau Flamand* of Vlaams bureau op te richten. Dat zorgde vooral voor steun aan de volksbibliotheken; in 1860 werd voor de aanmoediging van het toneellevens in Vlaanderen een systeem van toelagen in het leven geroepen. Dit zogenaamde premiestelsel loofde volgens

een vooraf bepaald tarief premies uit aan auteurs en gezelschappen voor de creatie van Nederlandstalig werk. In 1865 mochten voor het eerst ook Vlaamse componisten kandideren voor de Belgische inzending van de cantatewedstrijd voor de Prijs van Rome. In 1887 werd de eerste volwaardige Vlaamse schouwburg in de Belgische hoofdstad geopend. Al die acties zorgden ervoor dat het oorspronkelijke minderwaardigheidsgevoel binnen het verfranste België gaandeweg plaats maakte voor hoop, trots en enthousiasme.

6. DE VLAAMSCHE ACADEMIE EN DE LETTERKUNDE

In die context van overheidssteun en het elan dat daardoor ontstond, situeert zich ook het verlangen naar een eigen Nederlandstalige Academie. Het mag intussen duidelijk zijn geworden waarom de Academie bij *Koninklijk* Besluit (van 8 juli 1886) is opgericht, na een initiatief van de Belgische overheid en politiek. Die Belgische context verklaart ook waarom de Academie een *Vlaamse* Academie werd genoemd. Pas veel later, in 1972, wanneer men expliciet en tactisch de taaleenheid met het Noorden wilde benadrukken, werd de Gentse Academie de Koninklijke Academie voor *Nederlandse* Taal- en Letterkunde (nu: Taal en Letteren). Door allerlei omstandigheden en belemmeringen, die in een bepaald twintigste-eeuws discours van de Vlaamse beweging als een vernedering werden bestempeld, kwam de oprichting laat, eigenlijk te laat om actief aan de Vlaamse emancipatie (op intellectueel en wetenschappelijk niveau) te kunnen meewerken. De eerste plannen dateren immers van meer dan vijftig jaar eerder. Al in 1835-1836 namen David, Willems en co initiatieven voor de oprichting van een gezaghebbend genootschap of academie; de benamingen waren in aanvang nog zeer onduidelijk. De toenmalige unionistische minister De Theux had zelfs begrip voor die wens, maar zwichtte in 1839 voor binnenlandse tegenstand (Wils, 1956, p. 195-212; Rombauts, 1979-1981, p. 6-7; Lissens, 1983). In 1936 noemde Johan Huizinga in een gelegenheidstoespraak de ‘strijdende’ Academie ‘een bekroning van wat bereikt was.’ (Hoebeke, 1982, p. 321). Duidelijk: van wat bereikt was. Kwam de Academie te laat, ze kwam ook te vroeg. Zoals reeds aangestipt: de literaire evolutie is niet te vangen en te beschrijven in afgelijnde, elkaar aflossende homogene tijdvakken. Elke periode is heterogeen. Zij bevat zowel overeenkomsten als tegenstrijdigheden. In feite is 1886, het jaar van de oprichting van de Academie, een mooie casus om dat te illustreren. Het literaire systeem was toen absoluut (nog) niet autonoom. De Vlaamse literatoren hadden vanaf 1840 beslist om een rol te spelen in het openbare leven en aan

cultuurpolitiek te doen. Naarmate de tegenstellingen op politiek vlak toenamen, haalden ze onvermijdelijk politieke meningsverschillen binnen in het culturele en literaire domein. Zo kon het gebeuren dat bij de oprichting van de Academie in 1886 katholieke en liberale letterheren lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan, met polemieken als gevolg, inclusief collectieve ontslagen van ontevreden liberale auteurs en de oprichting van een vrije ‘tegen-Academie’, Het Taalverbond (Draye, 2009, p. 321-340). Naar de ideologische gevechten achter de schermen en de verkiezingen van werkende en briefwisselende leden én buitenlandse ereleden ging dan ook veel energie. Zoals vast secretaris Hoebeke in 1982 op het colloquium *De weg naar eigen Academiën* al opmerkte, behoorden de literatoren die in 1886 in de Academie werden opgenomen ‘tot de oudere, conservatieve generatie’ (Hoebeke, 1982, p. 324) die vasthield aan een literatuur die de eigen nationaliteit – wat die ook mocht inhouden – tegenover ‘uitheemse’ (vooral Franse) culturen moest verdedigen. Dat moest in het publieke debat onvermijdelijk tot conflicten leiden met de jongere generatie. Het ontslag van iemand als Domien Sleenckx, die in de jaren 1860 nog een pleitbezorger was geweest voor de invoering van een gematigd realistische poëtica in de Vlaamse letteren, was wellicht ook een gemiste kans om de verkozen literatoren in de Academie op nieuwe ideeën te brengen.

Bij dit alles moet men wel een en ander relativeren: de creatieve letterkunde was in de beginjaren van de Academie zeker geen prioriteit. Het merendeel van de eerste achttien verkozenen was overigens vooral uit toenmalige wetenschapsbeoefenaars gekozen, al dan niet geschoold. De term ‘letterkunde’ uit de benaming ‘Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde’ werd in 1886 vooral gepercipieerd als een object waarvan de ernstige studie een bijdrage was tot de heropleving van de vaderlandse letteren in Vlaams-België. In feite werkte men in de traditie en de geest van het romantisch nationalisme (Leerssen, 2018). Vandaar de focus op geschiedenis, editie, bio- en bibliografie. Wel werden er voorstellen geformuleerd, onder meer door Theophil Coopman, om de aandacht ook op de nieuwere literatuur te richten, maar als men de verslagen naleest, moet men vaststellen dat de literaire actualiteit geen gespreksonderwerp was onder de creatieve auteurs-Academiëden. In de beginperiode werd er op de vergaderingen ook niet gedebatteerd over actuele literair-poëtische of literair-institutionele kwesties. Over bijvoorbeeld de materiële belangen van de auteurs werd er al vanaf 1875 op de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen van gedachten gewisseld, meer bepaald over het statuut, de honorering, de vereniging en het kopijrecht van literatoren (Van Kalmthout, 2001). België trof in 1886 een regeling over het auteursrecht door zich aan te sluiten bij de internationale Berner Conventie.

Die professionalisering van literaire auteurs beroerde de geesten van de eerste Academieleden niet. Op enkelen na, zoals Alfons Janssens, Désiré Claeys of Emanuel Hiel, traden schrijvers ook zelden voor het voetlicht met eigen werk. Ook de dichter Gezelle was niet prominent literair actief in de Academie. Hij wees beleefd uitnodigingen af om uit eigen werk voor te lezen, met het argument dat zijn verzen al uitgegeven waren, ook al dateert een van de verontschuldigungsbriefjes van juni 1898, toen hij heel wat nieuwe gedichten, zijn ‘laatste verzen’, in portefeuille had. Wanneer men bladert in de briefwisseling die Gezelle met leden van de Academie voerde – nu online raadpleegbaar via *GezelleBrOn* (gezelle.be) – dan moet men vaststellen dat Gezelle niet of nauwelijks van gedachten wisselde over poëzie of literaire vraagstukken. Gezelles activiteit in het genootschap lag vooral op het vlak van de historische taalkunde, de taalzuivering, de lexicografie en de editie van Middelnederlandse teksten. Op die gebieden was hij zelfs opvallend bedrijvig (De Baere, 1960; Depoortere, 1985).

Dat de Academie te vroeg kwam, welteverstaan nog altijd vanuit de optiek van de Nederlandse *literatuur* in Vlaanderen, bleek ook nog kort na de oprichting. In 1888 en 1889 verkreeg die van de overheid de toestemming om de jury’s van de drie- en vijfjaarlijkse prijzen voor respectievelijk Vlaams toneel en Vlaamse letterkunde (de latere ‘staatsprijs’) samen te stellen met uitsluitend leden van de Academie. Intussen waren er ook in Vlaanderen literatoren opgestaan die afstand wilden nemen van een dienstbare en didactische literatuur. Pol de Mont schreef in 1888 in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthal*: ‘Het eenig doel der poëzie, hare eenige reden van bestaan, dat is de *poëzie zelve*.’ Meer behoudsgezinde critici zoals Max Rooses gingen in debat, maar de toon was wel gezet. Dat betekent niet dat vanaf dan alleen maar sprake was van een autonome, modernistische literatuur. Er waren ook nog conservatieve krachten uit het verleden actief. De door de Academie samengestelde jury dacht alvast dat Vlaanderen anno 1888 nog het best was gediend met een volksverbonden *nationale* literatuur. In het verslag van 1890, waarin werd uitgelegd waarom de prijs aan Hilda Ram werd toegekend, noemde Theophiel Coopman de producten van de nieuwe richting ‘uitheemse grillen’. Het conflict herhaalde zich nog feller in september 1895, met de geruchtmakende toekenning van de prijs voor het negende tijdvak (1889-1894) aan Virginie Lovelings *Een dure eed*, waarbij Guido Gezelle uit de boot viel. Uit het gedetailleerde verslag (Coopman, 1896) van de talrijke beraadslagingen – in de loop van 1895 werden zomaar eventjes twaalf zittingen gehouden – blijkt dat Gezelle met zijn *Tijdkrans* (1893) in de zitting van 7 september tot de laatste vier kandidaten behoorde, al had de jury veel bedenkingen bij *Tijdkrans* vanwege

de vele gelegenheidsgedichten. Op basis daarvan werd *Tijdkrans* ‘zijn zwakste bundel’ genoemd. De ‘keurraad’, die bestond uit uitsluitend leden van de Academie, te weten: C.J. Hansen (voorzitter), F. De Potter (secretaris), de leden P. Willems, S. Daems, J. Bols, A. Janssens en Th. Coopman als verslaggever, besliste op 25 september dat de prijs voor proza zou worden gereserveerd. De vorige drie jaar had de ‘ongebonden stijl’ immers ‘het onderspit moeten delven’ en de prijs ging dan ook telkens naar een dichter, resp. Pol de Mont, Jan van Beers en Hilda Ram. Uit de twee overgebleven prozaïsten (August Snieders en Virginie Loveling) koos de jury uiteindelijk (en nipt) voor Lovelings *Een dure eed*. Bij de juryleden gaf het ‘Vlaamsch karakter van het boek’ de doorslag, ‘omdat wij vast overtuigd zijn, dat het nationale, om vele gewichtige redenen, en meer dan ooit, moet deel uitmaken van het innig wezen onzer letterkunde’ (Coopman, 1896, p. 221). Voor de jury was het duidelijk: de Vlaamse literatuur is essentieel nationaal van aard. Het verslag werd in de Academiezitting van 10 december 1895 goedgekeurd.

Guido Gezelle kwam dus in feite niet rechtstreeks met Loveling in concurrentie (Gezelle, 1981, p. 5-20; Couttenier, 2004, p. 347-348), maar in de entourage van de dichter werd dat anders begrepen. In beschouwingen over de zaak overheerst een verontwaardigde toon; in de Gezelleliteratuur is ‘de academische kaakslag’ lang blijven nazinderen. Men sprak over vernedering. Loveling werd vooral op morele gronden gelaakt. Gezelle zelf dacht, blijkens een felle brief van 5 juli 1896, dat hij was gevisieerd door de vrijmetselaars en hollandofiele ‘Gentse’ flaminganten die het hadden gemunt op alles wat in de Vlaamse beweging naar katholiek zweemde (Viaene, 1972; De Busschere, 1973). In kringen van de literaire avant-gardisten rond *Van Nu en Straks* haalde de jury zich nog meer banbliksems op de hals, en met name bij August Vermeylen, die in maart 1896 betoogde dat de heren van de jury nog helemaal dachten in achterhaalde nationale literatuuropvattingen die niet meer van deze tijd waren. Hij legt de vinger op de wonde waar hij schrijft: ‘het nationale wordt vereenzelvigd met wat de keurraad zedelijkheid noemt’. ‘Wij hadden altijd gedacht, dat de kunstenaar slechts één regel volgen moest: “waar” zijn, d.i. *oprecht*, zich zelve getrouw; heeft hij zich ontwikkeld in evenwicht met al wat hem vormde, wat hoeft hij dan “nationaal” te willen zijn?’ (Vermeylen, 1951, p. 91). De ‘heeren van het ghestoelte’, zoals hij ze noemde, waren blind gebleven voor de toekomst en het werk van de jongeren. Indien ze hadden gejureerd in het licht van de artistieke poëtica van de vernieuwers, dan was de prijs, als die dan toch naar een roman moest gaan, beter aan Cyriel Buysse besteed voor *Het recht van de sterkste*. Zoals bekend, stoorde Vermeylen zich vooral aan een passage uit het rapport waarin de

dichter Jan van Droogenbroeck *en passant* een ‘grooter kunstenaar’ dan Gezelle werd genoemd, ‘wars van alle verknoeiing’.

Gezelle zou bij een volgende toekenning van de vijfjaarlijkse wedstrijd voor Nederlandse letterkunde (tiende tijdvak, 1895-1899) worden gerehabiliteerd, zij het postuum. Na vijftien zittingen onder voorzitterschap van Paul Alberdingk Thijm, werd de prijs op 14 augustus 1900 toegewezen. In het verslag, dat door de ziekte en het overlijden in mei 1902 van de eerste secretaris, Jan van Droogenbroeck, pas drie jaar na de toekenning in augustus 1903 werd gepubliceerd, wegen de nationale argumenten wel nog altijd zwaar op de standpunten en evaluaties. Zo oordeelde de jury in naam van het ‘vaderlandsch gevoel van eerbaarheid’, nadat ze de roman *Schoppenboer* (1898) van Cyriel Buysse met ‘een gevoel van afschuw’ hadden gelezen, dat het daarbij ging om ‘vuiligheid’ die ‘onze’ letterkunde onteert, ‘eene instinctmatige impulsie van eene abnormale en lamentabele geestesabberatie’ (De Ceuleneer, 1903, p. 171). Voor Gezelle lagen de kaarten anders: na een derde schifting stond hij met zijn poëziebundel *Rijmsnoer* (1897) (nu wel) in een rechtstreeks duel met Virginie Loveling en haar roman *Mijnheer Connehaye* (1895). Gezelle won de strijd met zes stemmen tegen één. De jury kon niet naast een merkwaardig fenomeen kijken: kort na Gezelles overlijden op 27 november 1899 kwam in Vlaanderen, aangewakkerd door het commerciële succes van diverse uitgaven van zijn werk in Nederland, een ware cultus van de priester-dichter op gang. In het verslag worden met instemming lovende uitspraken van Alfons Janssens (overigens een lid van de jury) en vooral van professor Gustaaf Verriest geciteerd en de verslaggever eindigt zijn lofprijzing met: ‘Zijn roem zal steeds hoger stijgen, want zijne gedichten zijn de ideale en zuivere weerkantsing van onze gedachten, van onze gevoelens, van ons Vlaamsche leven’ (De Ceuleneer, 1903, p. 177). Zelfs in die weinige woorden weerklinken nog echo’s van de romantisch-nationale poëtica die tot eind negentiende eeuw dominant was in de standpunten van de Academie tegenover de Vlaamse literatuur. Hopelijk kan toekomstig onderzoek uitwijzen hoe dit denken in de twintigste eeuw is geëvolueerd.

Literatuurlijst

Bekkering, H. & Gelderblom A.J. (red.). (1997). *Veelstemmig akkoord. Naar een nieuwe literatuurgeschiedenis. Verslag studiedag Literatuurgeschiedenis*. Den Haag, 17 januari 1997. Den Haag: Sdu Uitgevers/Nederlandse Taalunie.

- Berg, C.** (1982). 'Vlaamse Academici en hun bijdrage tot de Franse taal- en letterkunde'. In Verbeke, G. (red.), *De weg naar eigen Academiën 1772-1938. Colloquium, Brussel, 18-20 november 1982*. Brussel: Koninklijke Academiën, pp. 154-178.
- Buschmann, M.L.** (1991). *De Antwerpse boekdrukkers- en uitgeverswereld in de eerste helft van de 19^e eeuw, een casestudy: de drukkerij-uitgeverij J.E. Buschmann en zijn stichter 1814-1853*. Brussel: VUB. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling.
- Coopman, Th.** (1896). 'Vijfjaarlijksche wedstrijd voor Nederlandsche letterkunde, IXe tijdvak (1889-1894). Verslag van den Keurraad aan den heer Minister van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs'. *De Vlaamsche Kunstbode*, 26: 126-136, 172-182 en 215-221.
- Couttenier, P.** (2004). 'Van talen gesproken. Twee onbekende brieven van Guido Gezelle'. In Delsaerd, P. & De Schepper, M. (red.), *Letters in de boeken. Liber amicorum Ludo Simons*. Kapellen: Pelckmans, pp. 347-353.
- Couttenier, P.** (2009). In Van den Berg, W. & Couttenier, P., *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Couttenier, P.** (2016). 'Conscience als beroemdheid'. *Neerlandia*, 120: 18-21.
- De Baere, C.** (1960). 'Guido Gezelle als lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde'. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, deel 1 (januari-juni): 89-136.
- De Busschere, K.** (1973). 'Dichter Gezelle na "de kaakslag" van 1896'. *Biekorf*, 74/3-4: 89-93.
- De Ceuleneer, A.** (1903). 'Vijfjaarlijksche wedstrijd voor Nederlandsche letterkunde. Xe tijdvak 1895-1899'. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, deel 1 (januari-juni): 112-178.
- Depoortere, W.** (1985). *Gezelles lidmaatschap van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde 1886-1899*. Gent: RUG-Cultureel Documentatiecentrum 't Pand.
- Draye, G.** (2009). *Laboratoria van de natie. Literaire genootschappen in Vlaanderen 1830-1914*. Nijmegen: Vantilt.
- Gelderblom A.J. & Musschoot, A.M.** (2017). *Ongeziene blikken. Nabeschuwing bij de Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Gezelle, G.** (1981). *Tijdkrans. In verkort bestek met inleiding en aantekeningen door K. de Busschere*. Zutphen: B.V. W.J. Thieme & Cie.
- Hoebeker, M.** (1982). 'De Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Een blik op het verleden en in de toekomst'. In Verbeke, G. (red.), *De weg naar eigen Academiën 1772-1938. Colloquium, Brussel, 18-20 november 1982*. Brussel: Koninklijke Academiën, pp. 321-330.
- Huet, L.** (2016). *Een schone gevel met zijn sieraden en wat zich daarachter bevindt: verkenningen in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Gent: KANTL.

- Leerssen, J.** (red.) (2018). *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. 2 dln. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lissens, R.F.** (1983). 'De idee van een Academie voor het initiatief van David en Willems (1835-1836)'. In Daems, F. & Goossens, L., *Een spyeghel voor G.J. Steenberghe. Huldealbum aangeboden bij zijn emeritaat*. Leuven/Amersfoort: Acco, pp. 195-212.
- Rombauts, W.** (1979-1981). *De Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (1886-1914). Haar geschiedenis en haar rol in het Vlaamse cultuurleven*. 2 delen. Gent: KANTL.
- Siret, A.** (1870). 'Notice sur J.E. Buschmann'. *Annuaire de l'Académie Royale des Sciences, Lettres et Beaux-Arts de Belgique*, 36: 165-169.
- Spinoy, E.** (1980). 'De samenwerking van Hendrik Conscience en Octave Delepierre'. *Spiegel der Letteren*, 30: 143-160.
- Tömmel, S.** (1976). *Nation und Nationalliteratur. Eine Soziologische Analyse des Verhältnisses von Literatur und Gesellschaft in Belgien zwischen 1830 und 1840*. Berlin: Dunker und Humblot.
- Vanhecke, J.** (2021). *Voor moedertaal en vaderland. Hendrik Conscience Biografie*. Antwerpen: Vrijdag.
- Van Kalmthout, T.** (2001). 'Naar een volwaardige broodwinning. De moeizame professionalisering van Nederlandse en Vlaamse literatoren 1875-1914'. *Boekmancahier* 13, 47: 35-47.
- Vermeylen, A.** (1951). 'Het academisch verslag van den Heer Th. Coopman'. In *Verzameld werk* 2. Brussel: A. Manteau, pp. 83-94.
- Verschaffel, T.** (2001). 'Les autorités belges et la littérature flamande (1830-1865)'. In Kurgan-Van Hentenryk, G. & Montens, V. (red.), *L'argent des arts. La politique artistique des pouvoirs publics en Belgique de 1830 à 1940*. Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, pp. 149-160.
- Weijermars, J.** (2012). *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834*. Hilversum: Verloren.
- Viaene, A.** (1972). 'Gezelle en de "akademische kaakslag" van 1896'. *De Leiegouw*, 14/3: 317-324.
- Wils, L.** (1956). *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*. Leuven: Davidsfonds.